

II. NUMISMATICĂ SIGILOGRAFIE

TEZAURE MONETARE DIN EPOCA GETO-DACICĂ DESCOPERITE ÎN JUDEȚUL CĂLĂRAȘI (I)

Done ȘERBĂNESCU

În cele trei decenii care au trecut de la înființarea Muzeului de arheologie din Oltenița, în colecțiile sale au intrat mai multe tezaure monetare, mai ales din epoca geto-dacică. La scoaterea la lumină în întregime a unora dintre ele și-a adus contribuția modestă semnatarul acestor rânduri. Mai toate aceste descoperiri au rămas însă inedite, mulțumindu-ne doar cu semnalarea lor în presă, în cronică revistei de specialitate¹ iar în puține cazuri au fost prezentate în comunicări susținute la diferite sesiuni științifice², astfel că datele tehnice și iconografice absolut necesare cercetării au rămas complet necunoscute și inaccesibile numismaților. Din acest motiv socotim necesar, începînd cu acest număr al revistei Muzeului județean Călărași, să prezentăm, pe rînd, în paginile sale toate tezaurele monetare inedite descoperite pe teritoriul județului ce se află în colecțiile Muzeului de arheologie Oltenița. Începem cu prezentarea tezaurului de tetradrahme thasiene descoperit la Chiselet întrucît acest tezaur s-a bucurat de o atenție deosebită și din partea fizicienilor care au făcut multiple analize pentru stabilirea concentrației de argint în monede.

1. TEZAURUL DE TETRADRAHME THASIENE DESCOPERIT LA CHISELET

În anul 1963 în incinta sectorului zootehnic al C.A.P.-ului „Dunărea” din comuna Chiselet, în timp ce se adîncea șanțul drumului de acces spre grajduri, cooperatorii au găsit mai multe monede de argint. Monedele au fost împărțite între descoperitori, căroro unii au căutat să le dea o întrebuințare practică, astfel că opt piese au fost găurite cu cuiul, pentru a fi alcătuită o salbă. Inimosul cooperator Anghel D. Florea, sesizînd importanța descoperirii a luat inițiativa și a adunat de la consătenii săi monedele descoperite, pe care le-a donat apoi Muzeului din Oltenița. În felul acesta din tezaurul descoperit a intrat în colecțiile muzeului un lot de unsprezece tetradrahme thasiene. Întrucît ulterior la profesorii de la școala din Chiselet au ajuns cîteva tetradrahme thasiene, ne întărim convingerea că numărul pieselor din tezaur a fost mult mai mare.

Cercetarea arheologică de suprafață făcută ulterior a stabilit că tezaurul monetar a fost descoperit într-o întinsă așezare geto-dacică din secolele II—I î.e.n., aflată pe malul de est al lacului Marotin, astăzi secăt prin lucrările de îmbunătățiri funciare. Apele lacului Marotin se scurgeau în privalul Scoiceni, un braț de vărsare al râului Mostiștea în Dunăre. Din informațiile culese a reieșit că monedele nu au fost depozitate într-un recipient, ci ele s-au scurs în șanțul drumului la taluzare. Din păcate nu s-a făcut imediat un sondaj arheologic pentru recuperarea unor eventuale monede și stabilirea complexului

din care provin, iar încercările noastre târzii de a stabili locul descoperirii nu au dat rezultatele dorite.

Starea de conservare a monedelor descoperite este bună cu excepția faptului că opt dintre piese au fost perforate după descoperire în mod neîndemînic încît au fost fisurate și îndoite, iar apoi îndreptate prin batere cu ciocanul, astfel că unele piese au suferit deteriorări grave (piesele cu nr. 1,3,4,5,6,7,8 și 11). Cinci dintre piese au urme evidente de tocire datorită circulației (piesele cu nr. 2,3,8, 10 și 11), celelalte fiind probabil teaurizate curînd după emiterea lor. Cele unsprezece tetradrahme descoperite la Chiselet sînt emise după sistemul monetar atic în așa numitul „stil nou”, care pe lîngă alte caracteristici prezintă o pastilă monetară largă și subțire, încadrîndu-se în timpul Dionysos-Herakles, tip monetar foarte răspîdit în secolele II—I î.e.n. în Peninsula Balcanică. Aceste tetradrahme au pe avers capul zeului Dionysos în profil spre dreapta, cu cunună de iederă și două rozete deasupra frunții, iar pe revers este reprezentat eroul Herakles nud spre stînga, cu mîna dreaptă sprijinită pe măciucă, iar mîna stîngă în șold poartă blana leului din Nemea. Eroul este înconjurat de legenda ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ Σ ΩΤΗΡΟΣ ΘΑΣΩΝ (= a lui Heracle mîntuitorul thasienilor). Între piciorul drept al eroului și măciucă se află o siglă sau o monogramă, care reprezintă așa cum se obișnuia în lumea elenistică numele magistratului monetăriei. Siglele și monogramele întîlnite în tezaurul de la Chiselet sînt: monograma Δ I, sigla M barat cu o linie orizontală, care reprezintă o monogramă sau o ligatură M și H și sigla M. În tabelul de mai jos prezentăm datele tehnice ale pieselor descoperite în ordinea siglelor de pe revers, stabilind astfel după acest criteriu grupe de monede, iar ordinea succesiunii în grupe a fost stabilită în funcție de greutatea pieselor.

Nr. crt.	Greutatea în grame	Diametrul în mm	Sigla de pe revers	Axa.* Poziția axei reversului pe cadranul unui ceas
1	16,45	30—32		12
2	16,37	30—32	M	11
3	13,85	30—32	M	12
4	16,70	28—30	M	12
5	16,61	31—32	M	1
6	16,56	31—32	M	11
7	16,50	31—32	M	1
8	16,41	30—32	M	12
9	16,40	31—33	M	12
10	16,24	30—32	M	12
11	16,03	30—33	M	12

Greutatea medie a monedelor descoperite la Chiselet este de 16.19 grame, ea variînd între 16,70 și 13,85 grame, înscriindu-se astfel în greutatea medie întîlnită la alte tezaure de acest fel: Poiana 16,24 g³, Belciugatele 16,37 g⁴, Sînpetru (Brașov) 16,24 g, iar București—Militari 16 g⁶.

După siglele de pe revers se disting trei grupe, prima grupă fiind reprezentată de o singură piesă cu monograma Δ I pe revers, a doua grupă reprezentată de două piese cu sigla M pe revers, iar cea de a treia grupă cu sigla M barat cu linie orizontală este reprezentată de opt piese.

În ce privește axa reversului constatăm cu foarte mici devieri, menținerea constantă a azei în jurul orei 12.

Pentru stabilirea calității argintului folosit s-a apelat la analize nedistructive, nucleare, efectuate la Institutul de Fizică și Inginerie Nucleară din București. Monedele au fost analizate prin mai multe metode. O primă analiză s-a efectuat cu scopul de a depista eventuala prezență a unor monede suberate, care în lipsa coroziunii nu și-au trădat miezul de aramă. Piesele au fost analizate prin transmisie de raze gama prin monede și astfel s-a constatat că nu există nici un fals antic⁷. Pentru a se stabili concentrația elementelor în tetradrahmele de la Chiselet s-au folosit mai multe metode: activarea de scurtă durată cu neutroni, microprevalare de probe pe bastonașe de cuarț analizate prin activare cu neutroni (metoda streak), fluorescență cu raze X și prin activare cu protoni. Concluziile au fost următoarele: monedele sînt realizate dintr-un argint de mare finețe; doar două monede au fost aliate în mod deliberat cu cupru: moneda nr. 1 conține 2,25% cupru, iar moneda nr. 3 conține 6,8% cupru. Celelalte piese conțin cupru pînă la 0,5%. De remarcat că cinci piese conțin cupru 0,1% sau mai puțin; concentrația în aur variază între 0,33% și 2,45% și ea poate da indicație asupra sursei de minereu de argint; s-a observat o corelație între concentrațiile de plumb, bismut și cupru. Piesele sărace în cupru sînt sărace și în plumb și invers. Piesele cu concentrație mare în bismut au o concentrație scăzută în cupru; Fierul este prezent în toate piesele în concentrație scăzută⁸.

Dăm mai jos concentrațiile unor elemente măsurate în tezaurul de tetradrahme thasiene de la Chiselet.

Nr. monedei	Argint %	Cupru %	Aur	Prezența Plumb	Prezența bismutului
1	97	2,25	0,60	da	—
2	99	0,29	0,24	—	—
3	93	6,8	0,39	da	—
4	97	0,14	2,45	—	da
5	99	0,015	0,3	—	da
6	99	0,12	0,86	—	da
7	99	0,05	0,33	—	da
8	98	0,55	0,94	da	da
9	98	0,4	1,05	da	da
10	97	0,10	2,29	—	da
11	98	0,51	0,83	da	—

Tetradrahmele insulei Thasos de tipul Dionysos—Herakles au avut o mare răspîndire, pe un spațiu larg, în toată Peninsula Balcanică și la nord de Dunăre. Acest lucru este pus de majoritatea cercetătorilor pe seama dezvoltării economice corespunzătoare a insulei. Dispunînd de bogate mine de argint, produselor tradiționale ale insulei, uleiului de măsline și vinului li se adaugă moneda ca mijloc de schimb dar și ca articol de export, argintul monedelor fiind uneori folosit pentru făurirea obiectelor de podoabă⁹. Datorită calității argintului ce-l conțineau, tetradrahmele thasiene s-au bucurat de o bună apreciere în lumea tracică și geto-dacică, fiind preferate în schimburile comerciale, tezaurizate și păstrate pentru schimburile intertribale.

Ca și alte monede de largă circulație și tetradrahmele insulei Thasos au fost imitate, îndeosebi de triburile tracice de la sud de Dunăre. Unele imitații sînt mai aproape de original și se deosebesc cu greu de acestea, altele sînt barbarizate. Din acest punct

de vedere, cei ce s-au ocupat de această problemă, au împărțit tetradrahmele thasiene în trei grupe: originale, imitații timpurii sau copii și imitații târzii sau imitații „barbare”¹⁰. Criteriile de deosebire a originalelor de imitațiile timpurii au fost enunțate de mai mulți cercetători și completate de numismatul clujean Eugen Chirilă în mai multe studii¹¹. Marea majoritate a imitațiilor timpurii au la bază originalele cu sigla M și M barat cu linie orizontală pe revers, ele fiind emise probabil la scurt interval după emiterea originalelor au circulat împreună cu originalele și se găsesc frecvent în tezaurele descoperite în țara noastră. Unii cercetători refuză însă să recunoască în imitațiile timpurii sau în copii niște contrafaceri și le numesc originale târzii, aducând argumente demne de luat în seamă¹². În ceea ce privește cea de a doua categorie de imitații, cele târzii sau „barbare” se găsesc foarte rar în țara noastră¹³, fiind prezente la sud de Munții Balcani.

În notele publicate prin care s-a semnalat descoperirea tezaurului de la Chiselet se menționează că este alcătuit din „tetradrahme thasiene mai mult sau mai puțin barbarizate. Sau din „imitații ale tetradrahmelor thasiene” fără a se specifica dacă sînt imitații timpurii sau târzii¹⁴. Analiza pieselor din tezaur relevă însă existența unui exemplar cu monograma Δ I, monogramă atribuită primelor tetradrahme de tip Dionysos—Herakles¹⁵ emise de insula Thasos. Efigia de pe avers este lucrată iscusit trădînd mîna unui artist talentat, iar legenda reversului este scrisă cu litere îngrijite, uniforme, fără greșeli încît nu poate fi vorba de o contrafacere. Piesele cu nr. 2—5; 7 și 10—11 le atribuim emisiunilor originale din primele două decenii ale secolului I î.e.n., iar piesele cu nr. 6; 8 și 9 care au legenda alcătuită din litere cu globule mari la capete le considerăm imitații. Privind prin prisma rezultatelor obținute în urma analizei compoziției monedelor constatăm că piesa nr. 1, piesă originală din primele serii, are în compoziția sa 2,25% cupru introdus deliberat de către emitent pentru a conferi aliajului o mai mare rezistență și maleabilitate și pentru a economisi metalul prețios. Alierea presupune cunoștințe tehnologice, iar un procent prea mare de cupru trădează un moment de dificultate economică. Astfel constatăm că piesa nr. 3 are în compoziție cuprul în procent ridicat adică 6,8%. Prezența plumbului în proporție mai mare sau mai mică în compoziția monedelor o punem pe seama cuplării¹⁶. După cum s-a mai spus numai raportul aur argint ne poate indica sursa minereului¹⁷. Analizele relevă că piesele cu nr. 6, 8 și 9 au aur în compoziția lor în procente izbitor de apropiate, ba mai mult, piesele nr. 8 și 9 au plumb și bismut în în procente egale lucru neîntîlnit la celelalte piese Inversul pieselor nr. 6 și 9 este izbitor de asemănător încît putem spune că stantele cu care s-au bătut aceste piese au fost lucrate de mîna aceluiași gavor. Aceste date ne ispitește să afirmăm că cele trei piese în discuție au fost bătute de același emitent, ba mai mult piesele cu nr. 8 și 9 au fost realizate din aceeași șarjă de argint. Credem că acest emitent a folosit o sursă de argint diferită de cea folosită pentru baterea monedelor nr. 1 și 3 emise probabil de o altă autoritate. Departe de noi însă gîndul că cu aceste modeste date am soluționat tranșant problema departajării originalelor de copii. Acest lucru se va realiza numai printr-un amplu studiu iconografic, stilistic, al succesiunii siglelor, metrologic, al legendelor și compoziția monedelor. Socotim că analiza compoziției monedelor nu poate fi concludentă mai ales în situația insulei Thasos, care sub egida Romei, la solicitările acesteia emite monedă care întrece cu mult nevoile ei. În această situație argintul putea să aibă proveniențe diferite.

Data îngropării tezaurului de la Chiselet se poate face numai pe baza datelor oferite de studiul tetradrahmelor thasiene din compoziția sa. Așa cum am arătat tetradrahma din prima grupă (nr. 1) face parte din prima serie de emisiuni a insulei Thasos. În privința stabilirii datei cînd a avut loc acest eveniment s-au exprimat opinii diferite. Pentru o dată timpurie, circa 180 î.e.n. s-au pronunțat Margaret Thompson și Georges Le Rider¹⁸ alți cercetători bazei pe unele evenimente istorice susțin data de 168 î.e.n. sau 148—146

î.e.n.¹⁹. Pentru datarea celorlalte două grupe de tetradrahme din tezaurul de la Chiselet ne bazăm pe studiul regretatei cercetătoare bulgare, Gina Katarova care făcînd o analiză stilistică a acestor emisiuni consideră că o emisie masivă a tetradrahmelor cu siglele M și M barat cu o linie orizontală a avut loc între anii 88—80 î.e.n., cînd Roma în război cu Mitrdate al VI-lea, regele Pontului, solicită Thasosului, ca și altor orașe grecești, o contribuție masivă la aprovizionarea armatei romane din Tracia²⁰.

După cum am văzut în tezaurul de la Chiselet sînt prezente trei piese cu sigla M barat cu o linie orizontală, care după stil și compoziția metalului au fost emise de o altă autoritate, probabil triburile tracice din Peninsula Balcanică. Cît timp le-a trebuit tracilor să copieze valoroasele monede thasiene atît de solicitate în relațiile comerciale? Cercetătoarea bulgară Gina Kațarova afirmă că aceste copii circulau în deceniul al III-lea al secolului I î.e.n.,²¹ iar numismatul bucureștean Poenaru-Bordea-Gheorghe, susține că imitațiile ar trebui plasate într-o vreme cînd activitatea Thasos-ului începuse să lincezească, cîndva cître mijlocul secolului I î.e.n., în orice caz după privilegiile aordate Thasosului din anul 80 î.e.n. și probabil după anul 72/71 î.e.n. cînd sînt de presupus emisiuni abundente ale insulei²². Deci teaurizarea monedelor de la Chiselet s-a făcut într-un timp mai îndelungat, în a doua jumătate a secolului II î.e.n. și prima jumătate a secolului I î.e.n., iar ascundere lui a avut loc între anii 60—50 î.e.n. Cauza îngropării tezaurului o punem pe seama unui moment de nesiguranță, sau alte motive care ne scapă, în orice caz nu poate fi legată de un eveniment politic anume.

Tezaurul de tetradrahme thasiene descoperit la Chiselet se adaugă tezaurului monetare descoperite pe Valea Mostiștei la Belciugatele²³, Tămădăul Mare²⁴, Valea Presnei²⁵, Ulmu²⁶ și Boșneagu²⁷, care alături de celelalte produse grecești relevante prin săpăturile arheologice efectuate în jurul Ezerului Mostiștea la Minăstirea²⁸, Piscul Cocon²⁹ Sultana în punctele Valea lui Marinciu, Ghețarie, Valea Sîrbilor și Valea Orbului³⁰, precum și în amonte la Vlădiceasca³¹ și Sărulești, reflectă legăturile economice existente între lumea geto-dacică și lumea tracă și greacă din sud, jalonînd drumul comercial din acea vreme pe această vale spre așezările geto-dacice din centrul Cîmpiei Muntene³². Tezaurul descoperit la Chiselet completează harta descoperirilor monetare din epoca geto-dacică din Cîmpia Muntenă și aduce contribuții la cunoașterea înfloritoare a activității economice a lumii geto-dacice din prima jumătate a secolului I î.e.n.

NOTE

1 Bucur Mitrea, Dacia, N. S., S, 1964, p. 372—373, punctul 6; idem, SCIV, 15, 1964, 4, p. 650, punctul 6; id., ESNR, nr. 121—123, p. 317, nr. 20; id., Dacia, N.S. 21, 1977, p. 376.

2 Done Șerbănescu, Date noi despre tezaurul de monede thasiene descoperite la Luica-Curcani, jud. Călărași, Muzeul național de istorie, București, 26—27 februarie 1982; Tezaurile monetare de la Chiselet și Valea Presnei, date preliminare asupra detelor obținute prin analize nucleare, Muzeul județean Călărași, 5—6 iunie 1986.

3 Ioana Bogdan Cătănicu, SCN, 6, 1975, p. 177—188.

4 Constanța Știrbu și Carmen Petolescu, SCN, 6, 1975, p. 189—193.

5 Eugen Chirilă și Ioan Pop, Apulum 7/1, 1968, p. 145—170.

6 Maria Cojocărescu, SCN, 6, 1975, p. 195—199

7 Progres în fizică. A 7-a Sesiune anuală de comunicări a Institutului Central de Fizică, Iași, 3—5 decembrie 1985, p. 42—43.

8 Ibidem. p. 44—45.

9 Constantin Preda, SCN, 2, 1958, p. 389—393.

10. Constantin Preda, *op. cit.*, p.; Eugen Chirilă și Ioan Pop, p. 149; Gh. Poenaru-Bordea, Constantin Condrea, Acta Valachica, 3, Tirgoviște, 1972; Nicolae Conovici, CN, 5, 1983, p. 45.

11 Eugen Chirilă și Ioan Pop, *op. cit.*, p. 149 și urm. Eugen Chirilă și Gabriel Mihăiescu, Tezaurul monetar de la Căprioru. Contribuții la studiul cronologiei și circulației tetradrahmelor Macedoniei Prima și insulei Thasos, Tirgoviște, 1969; Eugen Chirilă, Vasile Lucăcel, Acta M. P., 3, 1979, p. 89 și urm.

12 Gh. Poenaru-Bodea, Constantin Condrea, *op. cit.*, p. 109—130.

13. Eugen Chirilă, Vasile Lucăcel, *op. cit.* p. 91, nota 8; Nicolae Conovici *op. cit.*,

- 14 Bucur Mitrea, *Dacia*, N. S. 8, p. 372—373, punctul 6; idem, *SCIV*, 15, 1964, p. 560, punctul 6; Eugen Chirilă și Ioan Pop, *op. cit.* p. 162, punctul 20.
- 15 Eugen Chirilă, Vasile Lucăcel, *op. cit.* p. 94; Maria Cojocărescu, *op. cit.* p. 198.
- 16 Galia Gruder, *Metalul ieri și azi*, București, 1967, p. 49.
- 17 C. Beșliu și colab., *CN*, 4, 1982, p. 52.
- 18 Eugen Chirilă și Gabriel Mihăiescu, *op. cit.* p. 28; Gh. Poenaru-Bordea *SCN*, 6, 1975, p. 282.
- 19 Eugen Chirilă și Ioan Pop, *op. cit.* p. 157—158 și notele 10—25.
- 20 Gina Kațarova, *Izvestia-Sofia*, 27, 1964, p. 131—152.
- 21 Ibidem
- 22 Gh. Poenaru-Bordea, Constantin Condrea, *op. cit.*, p. 121.
- 23 Constanța Știrbu și Carmen Petolescu, *op. cit.*
- 24 Corneliu Secășanu, *SCN*, 1, 1957, p. 31—39.
- 25 D. Șerbănescu, *Symposia Thracologica*, 5, Miercurea Ciuc, 1987, p. 128—129.
- 26 Marian Neagu, *Pontica*, 18, 1985, p. 107—112.
- 27 A. Atanasiu, *Rev. Muz.*, 4, 1967, 1, p. 51—52.
- 28 Cercetări George Trohani.
- 29 Cercetări Done Șerbănescu.
- 30 Ibidem
- 31 George Trohani, *CA*, I, 1975, p. 151—173; idem, *C. A. II*, 1976, p. 87—134; D. Șerbănescu, cercetări inedite.
- 32 G. Trohani, cercetări inedite.

TRÉSORS MONÉTAIRES D'ÉPOQUE GÉTO-DACE TROUVES DANS LE DÉPARTEMENT DE CĂLĂRAȘI

(Résumé)

On publie un trésor de tetradrachmes thassiennes provenant du département de Călărași, qui se trouve dans les collections du musée d'Oltenița, trésor qui s'ajoute aux autres trésors monétaires de la Vallée de Grădiștea, témoignages des liaisons économiques établies entre le monde géto-dace et celles tracique et grecque.

Pl. 1; 1—3 tetradrahme thasiene din tezaurul de la Chiselet
 Pl 1 1—3 TÉTRADRACHMES THASSIENNES DU TRÉSOR DE CHISELET

Pl. 2; 4—6 tetradrahme thasiene din tezaurul de la Chiselet
 Pl. 2: 4—6 ΤΕΤΡΑΔΡΑΧΜΕΣ ΘΑΣΙΕΝΝΕΣ ΔΥ ΤΡΕΣΟΡ ΔΕ; ΧΙΣΕΛΕΤ

Pl. 3; 7—9 tetradrahme thasiene din tezaurul de la Chiselet
 Pl. 3: 7—9 TÉTRADRACHMES THASSIENNES DU TRÉSOR DE CHISELET

Pl. 4; 10—11 tetradrahme thasiene din tezaurul de la Chiselet
 Pl. 4 10—11 TÉTRADRACHMES THASSIENNES D U TRÉSOR DE CHISELET